

O SVĚTOVÉM SOCIALISTICKÉM SYSTÉMU

V prosinci 1966 přednesl v oddělení pro výzkum socialistických zemí Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii přednášku na téma „O zákonitostech vývoje socialismu jako společenského zřízení a světového systému“ vedoucí odd. vztahů mezi socialistickými zeměmi Institutu ekonomiky světové socialistické soustavy v Moskvě, filosof A. A. Butěnko.

Kriticky zhodnotil názory, které tvrdí, že zákony vývoje socialismu v jednotlivé zemi jsou totožné se zákony vývoje světového socialistického systému. Někteří ekonomové jsou toho názoru, že tu jde pouze o územní rozšíření působnosti již známých zákonů vývoje socialismu, jako např. zákona plánovitého a proporcionálního vývoje, zákona neustálého zvyšování produktivity práce aj., které nanejvýš v poněkud změněné formě působí v rámci světového socialistického systému. Takové zjednodušené pojetí se objevuje v pracích některých sovětských autorů, jako G. A. Děborina, M. E. Ajrapetjana, S. D. Sergejeva, I. S. Ikonnikova, A. A. Kujbyševa, L. I. Lukina, N. I. Ivanova. Řada podnětných prací o vztazích mezi socialistickými zeměmi je podle jeho názoru poplatna tomuto nesprávnému pojetí. Zvláště se to týká literatury o Radě vzájemné hospodářské pomoci. Ztotožňování různých zákonů je v tomto případě následkem určitého přezírání problémů struktury světového socialistického systému. Nelze ignorovat specifičnosti světového systému jako sociálně historického jevu, který vznikl spojením suverénních, samostatných zemí. Z hlediska metodologického nebere kritizovaný přístup zřetel na dialektiku vzájemného vztahu části a celku. Jakmile socialismus překračuje hranice jedné země a rozšiřuje se na sféru společenství socialistických zemí, nejde jen o kvantitativní změny, ale i o kvalitativní; části se spojují v jeden celek a jeho výsledkem je nový jev — systém. Tato skutečnost se často přehlíží a v praxi to vypadá pak tak, že jedna skupina ekonomů nazírá na světové socialistické hospodářství v podstatě jako na národní hospodářství, které je mnohonásobkem jednoho, druhá skupina ekonomů považuje světové socialistické hospodářství pouze za „rozšíření“ hranic jednoho národního hospodářství a operuje s „jednotným hospodářským organizmem“ a „jednotnou hospodářskou základnou“. Ličí dokonce věci tak, jako by zákony plánovitého a proporcionálního vývoje ovládaly nejen ekonomiku jednotlivých socialistických zemí, ale působily

i v jejich vzájemných vztazích. Nesprávnost tohoto přístupu je tím zřejmější, jestliže porovnáme nestejnou ekonomickou úroveň socialistických zemí a rozdílné hospodářské problémy, které každá řeší naprosto samostatně. Chyby v metodologickém přístupu mají svoje důsledky. V prvním případě byly vlastnosti části přeneseny na celek, v druhém případě došlo prostě k záměně pojmů.

Další chyby se dopouštějí podle A. Butěnka někteří autoři v tom, že ignorují organickou spojitost zákonů ekonomického vývoje a podmínek, z nichž vznikají. Nerozlišuje se mezi rozdílnými podmínkami v rámci jednotlivých socialistických zemí a v rámci celého systému. Sovětští ekonomové Ikonnikov, Kujbyšev a Lukin v knize „Koordinace národohospodářských plánů socialistických zemí (členů RVHP)“ mj. tvrdí, že „vytvoření skupiny států se stejným typem sociálně ekonomické základny vedlo k tomu, že ekonomické zákony, vlastní socialistickému výrobnímu způsobu, se přenesly na oblast mezistátních vztahů a jejich působnost se zesílila a rozšířila i územně.“ Taková apriorní schemata jsou neudržitelná a jedině konkrétní rozbor objektivních podmínek vývoje světové socialistické hospodářské soustavy a odvození tendencí z nich plynoucích může vést k uspokojivým výsledkům.

Pokud jde o zákony vývoje světového socialistického systému, je třeba podle A. Butěnka zkoumat tyto problémy:

- a) strukturu světového státně organizovaného socialismu;
- b) rozdíly v ekonomickém vývoji jednotlivých zemí a světového socialistického systému jako celku;
- c) základní rozpory a nejdůležitější vývojové zákony světového socialistického systému.

Při studiu struktury se kladou otázky — co představuje nyní světový socialismus? Je to jednotný organismus nebo skupina samostatných hospodářských organismů? Jde-li o skupinu, je to prostý souhrn zemí téhož typu nebo společenství vzájemně propojených zemí? Mělo by se rozlišovat mezi systémem, společenstvím či táborem. Společenství na rozdíl od systému předpokládá užší spolupráci i v oblasti politické, ideologické atd. a společný postup v důležitých otázkách. Pojem socialistický tábor má svoje oprávnění spíše v úvahách vojensko-strategických.

Světový revoluční proces spěje k vytvoření celosvětové komunistické společnosti, která se bude rozvíjet podle určitých zákonů v rámci všeobecného plánu, který bude organicky spojoval všechny její složky. Lidstvo je ovšem ještě hodně vzdáleno od tohoto cíle. Světový socialismus teprve „nastartoval“ tímto směrem a má daleko k tomu, aby byl jednotně a centrálně řízeným organismem. Přesto však není prostým souhrnem zemí téhož typu, jako jev představuje novou kvalitu.

Jeho struktura je složitá a rozporná, neboť světový socialistický systém je internacionálním společenstvím národních a mnohonárodních samostatných socialistických států, majících vlastní území, vyrovnané hospodářství a osobitou politickou organizaci.

Jisté vznikají spory, jestliže se vyjasňuje například specifika vzájemných vztahů a závislostí, spojující socialistické země v systém, dále při formulování zákonů určujících tyto vztahy; není však možno tvrdit, že část a celek, element a struktura, země a systém se řídí stejnými zákony vývoje. Při všech úvahách je třeba respektovat skutečnost, že v socialistickém světě je rozhodující formou národně státní vlastnictví a nikoliv internacionální; v rámci světového socialistického systému je stupeň zespolečnění klíčových výrobních prostředků na nižší úrovni než v rámci národně státním, což má přirozeně svoje vážné důsledky.

Z toho však pak A. Butěnko vyvozuje, že světové socialistické hospodářství, mezinárodní socialistická dělba práce a světový socialistický trh jsou zvláštními jevy socialismu, kvalitativně se lišícími od národního hospodářství, dělby práce a trhu jednotlivých socialistických zemí. Rozšiřování výroby v rámci národně státním a nikoliv v rámci celého systému omezuje působení imanentních zákonů socialistické výroby pouze na jednotlivé země. Vývoj výrobních sil bezprostředně působí na změnu výrobních vztahů, a to do té doby, dokud státní všelidové vlastnictví nebude překonáno narůstající internacionální výrobou sil. Ekonomické vztahy mezi socialistickými zeměmi nejsou tudíž výrobními vztahy vyplývajícími z jednotně řízené výroby. Ekonomické vztahy mezi národně státními hospodářstvími zabezpečují pouze vnější podmínky pro realizaci procesu reprodukce a proto se nemohou v současných podmínkách projevit specifické zákony této výroby. Zde se uplatňují odvozené vztahy, „přenesené“ zákony, je-

lichž studium je podle A. Butěnka podceňeno.

Základním rozporem ovlivňujícím celkový vývoj světového systému je rozpor mezi rostoucí internacionální výrobní sil a existující národně státní organizací společnosti.

K vývoji základního rozporu světového socialistického systému se váže řada specifických zákonitostí. Je to především působení dvou tendencí ve vývoji vzájemných vztahů ve světovém socialistickém systému, nerovnoměrnost ve vývoji socialistických zemí a postupné vyrovnávání úrovně jejich ekonomického a politického vývoje.

Jaká je jejich podstata a jak se projevují?

Ve vývoji socialistického systému je možno pozorovat dvě vzájemně související tendence. Na jedné straně tendence rozvíjet národní hospodářství, národní stát-nost a kulturu, na druhé straně tendence stále více a všestranněji sblížovat národy a prohlubovat vztahy mezi nimi.

V lůně vyvíjejících se vztahů mezi socialistickými zeměmi existuje celosvětová tendence k vytváření jednotného světového komunistického hospodářství. Je podmíněna rostoucí internacionální soudobých výrobních sil, vyžadujících hospodářské sjednocení zemí na základě racionální mezinárodní dělby práce. Souběžně působí i jiná tendence, tendence rozvoje národních hospodářství v suverénních státech. Objektívni rozpor mezi internacionálním a národním v rámci světového systému je neantagonistického charakteru a je řešitelný za předpokladu, že úsilí každé země o rozvoj národního hospodářství bude sladěno se všeobecným úsilím o rozšíření a upevnění hospodářské spolupráce a vzájemné pomoci. Tomuto cíli má zvláště sloužit Rada vzájemné hospodářské pomoci.

Utváření a vývoj světového socialistického systému není rovnoměrným procesem se stejným tempem ve všech zemích a ve všech etapách. Nerovnoměrnost vývoje je výsledkem působení řady vnitřních a mezinárodních objektívni a subjektivních faktorů. Je to dáno především tím, že světový socialistický systém není organismem řízeným jednotně a centrálně. Lenin připouštěl nerovnoměrnost ve vývoji jednotlivých zemí k socialismu a možnost, že jedna může na této cestě předejít druhou. Tempa a výsledky vývoje jsou dále ovlivněny minulou i současnou historií, postavením země v mezinárodní dělbě práce a v systému mezinárodních vztahů, vnitřními a vnějšími podmínkami vývoje. Cesta socialistického a komunistického -vý-

voje může být ovlivněna různými subjektivními příčinami, nedostatky a chybami, učiněnými v průběhu výstavby nové společnosti. Vývoj socialistických zemí nemůže být „zkorigován“ v zájmu rovnoměrného vývoje zásahem zvenčí, neboť zásah do vnitřních záležitostí země je v rozporu se zásadami demokracie a socialismu, a nadstátní orgány s právem usměrňovat vývoj socialistických zemí ve světovém socialistickém systému nejsou. Nerovnoměrný vývoj socialistických zemí se nejmarkantněji projevuje v hospodářské oblasti, jak o tom svědčí statistické údaje.

Nerovnoměrnost v politickém vývoji je výsledkem nestejného tempa změn probíhajících ve vnitřní sociálně ekonomické a třídní struktuře, rozdílných podmínek třídního boje, rozdílných časových etap potřebných pro vybudování socialismu

v každé zemi a různého stupně politické zralosti dělnické třídy a její avantgardy. To ovlivňuje i vývoj demokracie. Jestliže ve většině socialistických zemí v souvislosti s překonáváním důsledků kultu osobnosti došlo k prohlubování demokracie, v některých zemích došlo k posílení protidemokratických tendencí, spojených s kultem osobnosti. Avšak nerovnoměrnost ekonomického vývoje není totožná s nerovnoměrností politického vývoje. Ve světovém socialistickém systému dochází k postupnému vyrovnávání ekonomického a politického vývoje jednotlivých zemí. Tento proces se odvíjí již v podmínkách rozvinutého kapitalismu a plně se uplatní až při výstavbě jednotného komunistického hospodářství.

Josef Mudroch

JACQUES FREYMOND O STUDIU A VÝZKUMU MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Přední představitel politické vědy ve Švýcarsku, ředitel Ženevského Ústavu mezinárodních vztahů a zároveň prezident Mezinárodní asociace politické vědy prof. Jacques Freymond hovořil 5. března 1967 v Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii v Praze o základních otázkách studia výzkumu mezinárodních vztahů.

Projevil se jako stoupenec tradičního přístupu, zdůrazňujícího zvláště historické souvislosti a dlouhodobé perspektivy vývoje. Pokud jde o teorii mezinárodních vztahů, hodnotil naprostou většinu dosavadních pokusů o zvládnutí této problematiky jako málo úspěšnou, velmi kladně ocenil jen práci Raymonda Arona *Mír a válka mezi národy*. Zdrženlivě se stavěl také k různým novým metodickým přístupům, typickým zvláště pro Spojené státy americké. Uznal, že přinášejí i mnohé nové poznatky, které však můžeme většínou a jednodušeji vyvodit tradičními přístupy. Pokusy o jejich generalizaci a absolutizaci často vedou ke zkreslování, což dokumentoval např. na teorii rozhodování, skupinového nátlaku, veřejného mínění a obecně na užívání kvantitativních metod.

Opětovně zdůrazňoval, že všem těmto přístupům schází výklad dějinného pozadí, jeho proměnlivosti a dynamiky. To prý je typické i pro výklad vývoje socialistických a rozvojových zemí, jejichž studium pokládá za nutnou podmínku zlepšení dosavadního studia mezinárodních vztahů západních zemí a také v ústavu, který sám řídí. V tomto smyslu zahrnuje oblastní nebo srovnávací studie (Area and Compa-

rative Studies) do mezinárodních vztahů a vidí v nich jednu z cest, jak překonat dřívější evropocentristické nebo úzce západní pojetí.

Jako přínosný úsek studia mezinárodních vztahů hodnotil zvláště strategické studie, jež se rozvíjejí především v USA, ale také v Anglii a ve Francii. Zároveň však upozornil na mezeru, která vzniká mezi politickými vědci a vlastními strategickými odborníky. Jako příklad uvedl druhou světovou válku, k níž svět dovedli politikové, zatímco generálové převzali úkol vyhrát válku. Neřídili se však mnohdy politickými hledisky, to jest především otázkou budoucího míru, což se například projevilo požadavkem bezpodmínečné kapitulace. Podle Freymonda se však tato mezeira mezi politickou a vojenskou strategií neprojevila tak silně v socialistických zemích, kde na základě Leninovy teorie byla aplikována a rozvinuta Clausewitzova poučka o vztahu mezi politikou a válkou.

V otázce výuky mezinárodních vztahů ukazoval Freymond na nutnost spojení několika disciplín — především historie, ekonomie a práva. Kriticky přiznal, že toto spojení se uskutečňuje především v programu a v požadavcích kladených na studium a znalosti studentů, zatímco přednášející se většinou úzce zaměřují jen na svou disciplínu.

V jistě míře se nutnost interdisciplinárního přístupu vztahuje i na výzkum mezinárodních vztahů. V této souvislosti bylo zajímavé Freymondovo rozlišení mezi politickými vědami a politickou vědou, což má zvláštní aspekt i vzhledem k jeho funkci